

Prof. dr. sc. Slađana Aras Kramar

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

E-pošta: saras@pravo.unizg.hr

Pregledni znanstveni članak / Review paper

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/36809>

DIJETE I OBITELJSKI SPOR: O NAČINU OSTVARIVANJA TEMELJNIH PROCESNIH PRAVA*

Sažetak

Cilj je rada analizirati načine ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom pravu, uzimajući u obzir preporuke Odbora Ujedinjenih naroda za prava djeteta te Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, kao i normativni okvir i praksu drugih europskih država (Njemačka, Nizozemska, Engleska). Raspravlja se i o pravu djeteta na posebnog zastupnika u procesnopravnim situacijama prijepora između roditelja o pitanjima roditeljske skrbi. U središtu je analize načelno teorijsko, ali i implementacijsko-praktično pitanje sadržaja radnji posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta. Zastupa li posebni skrbnik najbolji interes ili mišljenje djeteta? Istraživanje pokazuje da su djeca marginalizirana zagovaranjem načela najboljeg interesa djeteta te da se često to načelo upotrebljava kako se dijete uopće ne bi saslušalo. U posljednjem dijelu rada sadržana je sumarna sinteza glavnih rezultata istraživanja te određene projekcije *pro futuro* u cilju približavanja pravosuđu prilagođenom djeci. U hrvatskim okvirima, ako bi se stručni tim Hrvatskog zavoda za socijalni rad trebao voditi najboljim interesima djeteta, trebalo bi tim više, sljedeći međunarodne i europske standarde participativnih prava djeteta, prihvatiti shvaćanje da posebni skrbnik kao zastupnik djeteta zastupa mišljenje djeteta i prenosi njegove stavove sudu.

Ključne riječi: *pravo na izražavanje mišljenja, pravo na zastupnika, načelo najboljeg interesa djeteta, obiteljski spor, sudski postupak*

* Ovaj je rad licenciran pod licencom CC BY-NC 4.0 © autor(i). / This work is licensed under a CC BY-NC 4.0 license © author(s).

1. UVODNO O PREDMETU ISTRAŽIVANJA

Položaj djeteta sve je značajniji u međunarodnim i europskim okvirima. Shvaćanja o djetinjstvu izmijenila su se donošenjem Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list SFRJ, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98, 5/02, 7/02, 2/03, 2/17, 4/17; u nastavku: KPD), općim komentarima Odbora UN-a za prava djeteta te preporukama tog Odbora pojedinim državama članicama (Freeman, 2000, 508–514). Promatrajući participativna prava djece u sklopu pravosuđa, zaokret su učinile i Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (u nastavku: Smjernice VE).¹ Iako čl. 8. (Europske) Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 8/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17; u nastavku: EK) izrijekom ne propisuje postupovnoppravna jamstva, u jurisprudenciji Europskog suda za ljudska prava načelo sudjelovanja djeteta u predmetima o roditeljskoj skrbi razvilo se kao bitan konstitutivni element prava na privatni i obiteljski život. Ističe se da postupak donošenja odluke mora biti pošten te osigurati dužno poštovanje interesa zaštićenih čl. 8. EK-a (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024, 87).² Pravo djeteta na privatni i obiteljski život bilo bi povrijeđeno u procesnoppravnoj situaciji domaćeg suda koji nije djetetu u predmetu o roditeljskoj skrbi omogućio izražavanje mišljenje, uzimajući u obzir dob i zrelost djeteta.³

S osnaživanjem participativnih prava djeteta i prilagođavanjem postupka krenulo se ranije na području kaznenog pravosuđa (Spencer, 2012, 1–18). Međutim, posljednjih petnaestak godina obilježile su i reforme na području građanskog, ponajprije, obiteljskog pravosuđenja. Djeci je bitno da su ona saslušana, da sve okolnosti procesa donošenja odluke pokazuju da su ona i njihovo mišljenje ozbiljno uzeti u obzir iako možda odluka ne odgovara njihovoj volji (FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2017, 11).

U Hrvatskoj su 2015. godine donošenjem Obiteljskog zakona (Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23; u nastavku: ObZ) aktualizirani međunarodni i europski standardi sudjelovanja djeteta u sudskim postupcima, posebice postupcima o roditeljskoj skrbi (Rešetar i Lucić, 2024, 75; Knol Radoja i Šago, 2024, 498–499; Rešetar, 2022, 352; Šago, 2017, 259–260). Polazeći od čl. 12. KPD-a te Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10;

¹ Vidi: Council of Europe, 2011.

² ESLJP: Petrov i X protiv Rusije, 2018, para. 101.; Q i R protiv Slovenije, 2022, para. 96.; vidi i: W. protiv Ujedinjene Kraljevine, 1987, para. 62. i 64.; McMichael protiv Ujedinjene Kraljevine, 1995, para. 92.; T. P. i K. M. protiv Ujedinjene Kraljevine [GC], 2001, para. 72. i 73; Strand Lobben i drugi protiv Norveške [GC], 2019, para. 212., 213. i 220.

³ ESLJP: M. i M. protiv Hrvatske, 2015, para. 171. i 172.; C. protiv Hrvatske, 2020, para. 77.–82.

u nastavku: EKODP), u hrvatskom pravnom sustavu naglašeno je da je dijete stranka u svim postupcima pred sudom u kojima se odlučuje o njegovim pravima te interesima (čl. 358. ObZ-a; Radina, 2024, 352). Uz to, ObZ-om su detaljnije propisane pojedine procesnopravne situacije sudjelovanja djeteta kao stranke (Aras Kramar, 2022a, 97–98). Tako je dijete stranka postupka u kojem se odlučuje o tome s kojim će roditeljem dijete stanovati, načinu ostvarivanja roditeljske skrbi, osobnih odnosa s drugim roditeljem te uzdržavanju djeteta.⁴ Međutim, ObZ nije samo stao na načelnoj deklaraciji procesnog položaja djeteta kao stranke, već je daljnjim odredbama propisao pravo djeteta na izražavanje mišljenja (čl. 360. ObZ-a) te pravo djeteta na posebnog zastupnika (čl. 240. ObZ-a), i to u osobi posebnog skrbnika (Aras Kramar i Ljubić, 2017, 25–29).⁵ Četvrta novina očituje se u mogućnosti da sud svojom odlukom djetetu prizna postupovnu sposobnost (čl. 359. ObZ-a), sposobnost da s procesnopravnim učinkom poduzima pojedine radnje u postupku, odnosno da druge stranke u postupku s takvim učinkom poduzimaju radnje prema djetetu (Aras Kramar, 2022a, 115–117).

Pravo djeteta na zastupanje u sporovima o roditeljskoj skrbi neovisno o njegovim roditeljima rezultiralo je institucionalnim promjenama, osnivanjem Centra za posebno skrbištvo (u nastavku: Centar) čiji djelatnici, posebni skrbnici, zastupaju djecu u tim postupcima. Od posebnih skrbnika kao pravnik s položenim pravosudnim ispitom zahtijeva se razvijanje stručnih kompetencija i vještina potrebnih za komunikaciju s djecom u sklopu pravosuđa.⁶ Drugi bitan korak u sklopu participativnih prava djeteta u pravosuđu učinjen je osnivanjem obiteljskih sudskih odjela pri određenim općinskim sudovima kao prvostupanjskim sudovima u Hrvatskoj.⁷ Nakon osnivanja obiteljskih sudskih odjela uslijedilo je zapošljavanje psihologa kao stručnih suradnika suda (Vlada Republike Hrvatske, 2021, 734–735).

U radu će se analizirati načini ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom pravu, uspoređujući ih s međunarodnim i europskim preporukama i smjernicama te normativnim okvirom i praksom drugih europskih država (Njemačka, Nizozemska, Engleska). Raspravit će se i pravo djeteta na posebnog zastupnika u procesnopravnim situacijama prijepora između roditelja o pitanjima roditeljske skrbi. U središtu analize

⁴ Vidi odredbe čl. 409. st. 1., čl. 414. st. 1. te čl. 424. st. 1. ObZ-a.

⁵ Vidi odredbu čl. 18. Zakona o Centru za posebno skrbištvo Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 47/20 (u nastavku: Zakon o Centru).

⁶ Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnik s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u Centru za posebno skrbištvo Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 2/21, 131/21 (u nastavku: Pravilnik o edukaciji posebnog skrbnika).

⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima i sjedištima sudova Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 21/22; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 21/22.

je načelno teorijsko, ali i implementacijsko–praktično pitanje sadržaja radnji posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta. Zastupa li posebni skrbnik najbolji interes ili mišljenje djeteta? U posljednjem dijelu rada sadržana je sumarna sinteza glavnih rezultata istraživanja te određene projekcije *pro futuro* u cilju približavanja pravosuđu prilagođenom djeci.

2. SUDJELOVANJE DJETETA U POSTUPKU O RODITELJSKOJ SKRBI – MEĐUNARODNI, EUROPSKI I HRVATSKI KONTEKST

U čl. 360. ObZ-a određene su procesnopravne pretpostavke ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja. Također, donesen je Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (Narodne novine, broj 123/15; u nastavku: Pravilnik). U postupcima u kojima se odlučuje o osobnim i imovinskim pravima i interesima djeteta sud će omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, osim ako se dijete tome protivi (čl. 360. st. 1. ObZ-a). Sud će omogućiti djetetu da izrazi mišljenje na prikladnom mjestu i u nazočnosti stručne osobe, ako procijeni da je to s obzirom na okolnosti slučaja potrebno (čl. 360. st. 2. ObZ-a). Sud koji vodi postupak nije dužan utvrđivati mišljenje djeteta kad za to postoje posebno opravdani razlozi (čl. 360. st. 3. ObZ-a). Međutim, sud je dužan u odluci posebno obrazložiti razloge zašto se dijete nije saslušalo u postupku (*arg. ex* čl. 360. st. 3. ObZ-a). To bi podrazumijevalo da se u odluci navedu okolnosti koje jasno upućuju da je djetetu pružena stvarna i učinkovita mogućnost ostvarivanja prava na izražavanje mišljenja, među ostalim, upotrebom videokonferencije ili drugih oblika komunikacijske tehnologije (Aras Kramar, 2022a, 119).⁸

U ostvarivanju participativnih prava dijete mora biti obaviješteno o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način koji je prikladan njegovoj dobi i zrelosti te ako ne postoji opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta (čl. 360. st. 4. ObZ-a). Odgovarajuću informaciju djetetu su dužni pružiti posebni skrbnik, sud ili stručna osoba Hrvatskog zavoda za socijalni rad (u nastavku: Zavod), ovisno o okolnostima slučaja, o čemu je sud dužan voditi računa (čl. 360. st. 5. ObZ-a). Uz to, ObZ postavlja dužnost roditelja da djetetu omoguće ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja (vidi čl. 106. st. 4. ObZ-a).

(I) Pravilnik o pribavljanju mišljenja djeteta, propisujući način ostvarivanja tog prava, određuje da je sud dužan djetetu koje je navršilo četrnaest godina omogućiti da izrazi svoje mišljenje samostalno, na prikladnom mjestu, a ako sud procijeni da je to s obzirom na okolnosti slučaja potrebno u nazočnosti stručne osobe (čl. 2. st. 2. Pravilnika). Djetetu mlađem od četrnaest godina sud će omogućiti da izrazi svoje mišljenje na prikladnom mjestu preko posebnog skrbnika ili druge stručne osobe (čl. 2. st. 3. Pravilnika). Pritom se stručnom osobom smatra psiholog, a iznimno i druga stručna osoba odgovarajuće

⁸ Za stav Suda Europske unije, tako vidi: Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Simone Pelz, 2010, para. 66.–68.

stručne spreme te stručnih znanja i vještina potrebnih za utvrđivanje mišljenja djeteta (čl. 2. st. 4. Pravilnika). U hrvatskom pravnom sustavu to je i posebni skrbnik iz Centra za posebno skrbništvo (čl. 3. st. 2. Pravilnika).⁹

Polazeći od opisanih rješenja ObZ-a i Pravilnika, vidljivo je da su na normativnoj razini prepoznata oba načina ostvarivanja prava djeteta. Takva su rješenja u skladu s međunarodnim i europskim standardima. (I) međunarodni i europski izvori govore o neposrednom i posrednom načinu ostvarivanja prava djeteta. U čl. 12. KPD-a ističe se da dijete koje je u stanju oblikovati svoje mišljenje, pravo na izražavanje mišljenja može ostvarivati izravno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg tijela (Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 35.). Stoga treba kao temeljno načelo prihvatiti predmnjevu da je dijete neovisno o dobi sposobno oblikovati svoje mišljenje (Daly i Rap, 2019, 309).¹⁰ Pritom Odbor UN-a za prava djeteta podcrtava da dijete koje želi izraziti svoje mišljenje i samo bi trebalo odlučiti na koji način će to pravo ostvariti, neposredno ili posredno (Bruning i Mol, 2021, 21–22). U Općem komentaru čl. 12. KPD-a preporučuje se da se djetetu pruži mogućnost da bude neposredno saslušano u svakom (sudskom) postupku ako je to moguće (Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 35.). I EKODP, propisujući ulogu sudbenog tijela u postupcima o roditeljskoj odgovornosti, naglašava da se sud treba uvjeriti da je dijete dobilo sve odgovarajuće informacije te u pojedinim slučajevima (i) savjetovati dijete, uz isključenje javnosti ako je potrebno, neposredno ili preko drugih osoba ili tijela na način prilagođen njegovoj sposobnosti razumijevanja (čl. 6. EKODP-a).

Smjernice VE-a prepoznaju pravo djeteta da bude saslušano te izrazi svoje mišljenje među temeljnim načelima pravosuđa prilagođenog djeci (Council of Europe, 2011, t. III. A. 1.). Riječ je o pravu, a ne o dužnosti djeteta (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 3.). Pritom dob djeteta ne smije biti jedini razlog koji sprječava njegovo saslušanje (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 3.). Ističe se da sudac treba saslušati dijete u okolnostima kad dijete samo potakne svoje saslušanje u predmetu koji ga se tiče (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 3.). Uz to, djetetu treba pružiti sve potrebne informacije kako bi ono djelotvorno moglo ostvarivati svoje pravo na izražavanje mišljenja. U EKODP-u izriječno je propisano da odgovarajuća informacija podrazumijeva informaciju koja je prikladna dobi i sposobnosti razumijevanja djeteta (čl. 2. t. d) EKODP-a). Među ostalim, djetetu treba objasniti da pravo na saslušanje te pravo da se njegovi stavovi uzmu u obzir ne znači da dijete ima mogućnost veta na konačnu odluku, odnosno da će odluka i održavati njegove stavove (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 3.). Međutim, sudska odluka treba se obrazložiti te dijete ima pravo da mu se ona rastumači jezikom koji dijete razumije, posebice ako u odluci nisu uvaženi njegovi stavovi (Peleg, 2019, 150).

⁹ Vidi odredbu čl. 2. Pravilnika o edukaciji posebnog skrbnika.

¹⁰ Vidi i: Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 20. i 21.

3. NEPOSREDNO OSTVARIVANJE PRAVA DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA

U hrvatskom pravu propisano je neposredno ostvarivanje prava djeteta na način da je sud dužan djetetu koje je navršilo četrnaest godina omogućiti da izrazi svoje mišljenje samostalno, na prikladnom mjestu, a ako sud procijeni da je to s obzirom na okolnosti slučaja potrebno u nazočnosti stručne osobe.¹¹ Pritom dijete uvijek izražava svoje mišljenje bez nazočnosti roditelja ili skrbnika, odnosno druge osobe koja se skrbi za dijete (čl. 4. Pravilnika). U čl. 7. Pravilnika određeno je što sve obuhvaća postupak utvrđivanja mišljenja djeteta.

Pravilnikom se propisuje (i) prikladno mjesto. Prikladnim mjestom smatra se prostor izvan sudnice opremljen i prilagođen za rad s djetetom, u kojem je nužno osigurati privatnost, sigurnost djeteta i nesmetan rad (čl. 5. st. 1. Pravilnika). Prikladno mjesto može biti poseban prostor suda, poseban prostor Zavoda, Centra za posebno skrbništvo te drugi prostor koji odredi sud, uz ispunjavanje uvjeta privatnosti, sigurnosti djeteta i nesmetanog rada (čl. 5. st. 2. Pravilnika). Izražavanje mišljenja djeteta može se omogućiti i preko videoveze ako za to postoje tehničke mogućnosti (čl. 5. st. 3. Pravilnika). Također, izražavanje mišljenja djeteta može se omogućiti u domu roditelja uz njihovu suglasnost, odnosno udomitelja ili fizičke osobe kod koje je dijete smješteno, ili u prostoru pravne osobe kod koje je dijete smješteno, uz ispunjavanja uvjeta privatnosti, sigurnosti djeteta i nesmetanog rada (čl. 5. st. 4. i 5. Pravilnika).

Analizirajući rješenja hrvatskog prava o neposrednom saslušanju djeteta, vidljivo je da je primjena te metode ovisna o dva kriterija: procjene suda o prikladnosti takvog načina saslušanja djeteta te određene dobi djeteta (četrnaest godina) (*arg ex* čl. 360. st. 2. ObZ-a te čl. 2. st. 2. i 3. Pravilnika). Time hrvatsko pravo odstupa od preporuke Odbora UN-a za prava djeteta te Smjernica VE-a o tome da bi samo dijete trebalo izraziti svoj stav (i) o tome na koji način će ostvarivati svoje pravo na izražavanje mišljenja, neposredno ili posredno (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 3.; Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 35). Također, hrvatski Pravilnik o pribavljanju mišljenja djeteta izrijekom ne propisuje daljnja postupovnoppravna pitanja neposrednog ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja. U tom smislu otvara se pitanje osoba koje mogu biti u prikladnom prostoru uz suca i dijete (zastupnik djeteta, djelatnik Zavoda, stručni suradnik suda, vještak i sl.); hoće li sudac osobno razgovarati s djetetom; na koji će se način (drugim) strankama u postupka (u prvom redu, roditeljima) omogućiti da postavljaju pitanja; hoće li se sastaviti zapisnik o saslušanju djeteta i/ili će se razgovor s djetetom tonski snimati, posebice u slučaju upotrebe videokonferencije; hoće li se sačiniti prijepis tonske snimke; tko ima pravo uvida u zapisnik i/ili tonsku snimku odnosno njezin prijepis i sl.

¹¹ Vidi odredbe čl. 360. st. 2. ObZ-a te čl. 2. st. 2. Pravilnika.

Među općim elementima pravosuđa prilagođenog djeci, u Smjernicama VE-a naglašava se potreba isključenja javnosti u okolnostima saslušanja djeteta (Council of Europe, 2011, t. IV. A. 2.). U načelu, trebale bi biti nazočne samo osobe koje neposredno sudjeluju u postupku, i to pod uvjetom da ne ometaju djecu u iskazivanju (Council of Europe, 2011, t. IV. A. 2.). Kao bitno načelo pravosuđa prilagođenog djeci određeno je (i) načelo vladavine prava (Council of Europe, 2011, t. III. E. 1.). Djetetu se jamče elementi propisanog postupka (engl. *due process*) (Council of Europe, 2011, t. III. E. 1. i 2.). U tom smislu (i) načelo zakonitosti i razmjernosti, pravo na pravično suđenje, pravo na pravni savjet, pravo na pristup sudu te pravo na žalbu (Council of Europe, 2011, t. III. E. 1. i 2.).

Iako je u hrvatskom ObZ-u te Pravilniku prepoznato i neposredno i posredno ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja, u praksi sporova o roditeljskoj skrbi dominira posredno ostvarivanje toga prava (u načelu) preko posebnog skrbnika iz Centra (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2024, 7). S druge strane, u pojedinim europskim sustavima (koji isto ograničavaju neposredno saslušanje djeteta za određenu dob) uobičajeno je da sudac osobno razgovara s djetetom u predmetima o roditeljskoj skrbi (Mol, 2021, 338–339).

U Nizozemskoj je u načelu dominantna neposredna metoda ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja, odnosno sudac izravno razgovara s djetetom (Bruning i sur., 2022, 32). Prema nizozemskom Zakonu o parničnom postupku (niz. *Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*, Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, broj 1837, 35; u nastavku: Rv), sudac treba osigurati djetetu koje je navršilo dvanaest godina ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja u obiteljskim postupcima koji ga se tiču (čl. 809. Rv-a). Djeca koja su navršila dvanaest godina imaju pravo izabrati žele li biti saslušana pred sudom (Bruning i sur., 2022, 27). Postoje i iznimke od pravila da će se na sud radi saslušanja pozvati svako dijete koje je navršilo dvanaest godina (čl. 809. st. 1. Rv-a). Tako, među ostalim, kad predmet o kojem se odlučuje nije bitan za dijete ili kad je očito da dijete ne želi biti saslušano ili kad dijete ima određene psihičke ili mentalne teškoće ili kad sudac smatra da će saslušanje djeteta negativno utjecati na njegovo zdravlje i razvoj (Bruning i Schrama, 2021, 237). (I) djetetu koje nije navršilo dvanaest godina može se pružiti mogućnost da bude saslušano na sudu (Bruning i Schrama, 2021, 237). Sudac ima diskrecijske ovlasti oko pozivanja djeteta koje nije navršilo dvanaest godina te koje zahtijeva da bude saslušano, uzimajući u obzir zrelost djeteta (Bruning i Schrama, 2021, 237). Pritom se ističe da u praksi ova dobna granica nije fleksibilna i da se djeca mlađa od dvanaest godina rijetko saslušavaju na sudu (Bruning i sur., 2022, 35).

U njemačkom pravnom sustavu odredba § 159. Zakona o postupku u obiteljskim stvarima i stvarima dobrovoljne sudbenosti (njem. *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit*, BGBI I S, broj 2587; u nastavku: FamFG) koja uređuje osobno saslušanje djeteta (njem. *Persönliche Anhörung des Kindes*) reformirana je Zakonom iz ožujka 2021. godine (Dethloff i Schröder, 2021,

186). Prije te izmjene sudac je imao obvezu saslušati dijete koje je navršilo četrnaest godina života (§ 159. st. 1. FamFG-a; Keidel, 2009, 1148). Također, i mlađa djeca mogla su biti saslušana ako su njihove preferencije, odnosi i želje bili bitni za odluku, odnosno ako su u prilog tomu govorile druge okolnosti (§ 159. st. 2. FamFG-a; Keidel, 2009, 1148–1149). Nakon reforme njemačkog Zakona iz 2021. godine dijete se osobno saslušava neovisno o dobi (Dethloff i Schröder, 2021, 192).

U njemačkoj praksi obiteljskog sudovanja dijete u načelu saslušava sudac koji donosi odluku u predmetu o roditeljskoj skrbi (Keidel, 2009, 1152). Saslušanje djeteta mogu nazočiti druge osobe, poput vještaka, psihologa, djelatnika Zavoda za mladež (Dethloff i Schröder, 2021, 194; vidi i: Keidel, 2009, 1151). Također, ako dijete ima zastupnika (posebnog skrbnika) on će biti nazočan pri saslušanju djeteta (Dethloff i Schröder, 2021, 194). S druge strane, saslušanje djeteta se odvija, kao u hrvatskom pravu, bez nazočnosti roditelja (Keidel, 2009, 1151). Uzimajući u obzir potrebu otvorene komunikacije s djetetom, nije uobičajeno tonsko snimanje u predmetima o roditeljskoj skrbi (Dethloff i Schröder, 2021, 194). Međutim, ako je sadržaj razgovora s djetetom bitan za sudsku odluku, roditelji moraju moći biti upoznati s bitnim sadržajem toga saslušanja te im se mora omogućiti da se o njemu očituju (§ 37. st. 2. FamFG-a; Keidel, 2009, 429–430). Stoga sudac mora informirati dijete da će se njegovi roditelji upoznati s bitnim sadržajem njegova saslušanja (Dethloff i Schröder, 2021, 192). Općenito, raspravlja se o potrebi vaganja, s jedne strane, prava djeteta na povjerljivost te s druge strana, prava roditelja na pravičan postupak, načelo saslušanja kao bitni konstitutivni element tog prava (Dethloff i Schröder, 2021, 192). Prednost bi se trebala dati temeljnim procesnim pravima roditelja osim ako je ugrožena dobrobit djeteta (Dethloff i Schröder, 2021, 192–193).

4. POSREDNO OSTVARIVANJE PRAVA DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA

4.1. POSEBNI SKRBNIK

U praksi hrvatskog obiteljskog sudovanja izražavanje mišljenja djeteta u većini slučajeva ostvaruje se posredno, preko njegova posebnog skrbnika iz Centra za posebno skrbništvo (čl. 2. st. 2. i 3. Pravilnika). Prema čl. 3. st. 1. Pravilnika sud je dužan prethodno upoznati posebnog skrbnika u kojim je stvarima potrebno utvrditi mišljenje djeteta. Uz to, posebnom skrbniku iz Centra pri pribavljanju mišljenja djeteta pomaže stručna osoba, osim ako sam ima stručna znanja i vještine potrebne za komunikaciju s djetetom i utvrđivanje mišljenja djeteta (čl. 3. st. 2. Pravilnika).¹²

¹² Uz posebne skrbnike, Centar ima druge stručne radnike (socijalni radnik, psiholog i socijalni pedagog s položenim stručnim ispitom). Vidi odredbu čl. 18. st. 1. Zakona o Centru.

Izražavanje mišljenja djeteta ima oblik razgovora, a ne jednostranog ispitivanja, u poticajnom i ohrabrujućem ozračju u kojem će se dijete osjećati sigurno i poštovano te će njegovo mišljenje biti ozbiljno saslušano i uzeto u obzir (čl. 7. st. 1. Pravilnika). Posebni skrbnik odnosno stručna osoba djetetu koje nije u stanju govorom izraziti svoje mišljenje, omogućit će da izrazi mišljenje kroz neverbalne oblike komunikacije koji uključuju igru, govor tijela, izraz lica te projektivne tehnike kao i druge oblike izražavanja mišljenja (čl. 7. st. 2. Pravilnika). Posebni skrbnik tijekom utvrđivanja mišljenja djeteta mora primijeniti stručne postupke koji će pomoći djetetu da oblikuje i izrazi svoje mišljenje (čl. 6. st. 2. Pravilnika). Uz to, prema čl. 6. st. 3. Pravilnika posebni skrbnik treba provesti utvrđivanje mišljenja djeteta na način koji osigurava potpunu zaštitu djeteta. Iznimno, za utvrđivanje mišljenja djeteta može se uključiti više stručnih osoba različitih zvanja, ako se procijeni potrebnim s obzirom na razvojne, zdravstvene i druge teškoće ili specifičnosti djeteta (čl. 6. st. 4. Pravilnika).

U čl. 8. Pravilnika određena je dužnost posebnog skrbnika djeteta da izvjesti sud o utvrđenom mišljenju djeteta. Ako posebni skrbnik djeteta utvrdi da dijete ne razumije postupak, nije sposobno izraziti svoje mišljenje te da izražavanje mišljenja djeteta predstavlja opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta, prekinut će utvrđivanje mišljenja i o tome izvjestiti sud (čl. 8. st. 2. Pravilnika). Međutim, Pravilnik ne uređuje daljnja postupovna pitanja i pretpostavke ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja. U tom sklopu, aktualizira se mogućnost stranaka (roditelja) da prethodno pripreme pitanja te način na koji će posebni skrbnik prenijeti mišljenje djeteta sudu, i to prenosi li posebni skrbnik volju djeteta ili bi on primjenom svojih stručnih kompetencija trebao utvrđivati najbolji interes djeteta. Pravilnik (samo) propisuje da su posebni skrbnik (odnosno stručna osoba ako ona utvrđuje mišljenje djeteta) dužni izvjestiti sud o utvrđenom mišljenju djeteta u obliku i roku koji odredi sud (čl. 8. st. 1. Pravilnika). Otvara se, dakle, pitanje procesnog položaja posebnog skrbnika kad dijete preko njega ostvaruje svoje pravo na izražavanje mišljenja; je li tu riječ o svojevrsnim vještacima koji bi koristeći se svojim stručnim znanjima i kompetencijama prenosili sudu ono što utvrde da je u skladu s najboljim interesom djeteta ili bi oni trebali prenositi izraženu volju, stavove djeteta. Pri razmatranju tog pitanja treba uzeti u obzir da u hrvatskom sustavu i praksi posebni skrbnik iz Centra (i) zastupa dijete u sporu o roditeljskoj skrbi (čl. 240. ObZ-a).

Polazeći od čl. 12. KPD-a o pravu djeteta da izrazi svoje mišljenje izravno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg tijela, Odbor UN-a za prava djeteta kao zastupnike prepoznaje roditelja, pravnika (engl. *lawyer*) ili drugu osobu (poput socijalnog radnik) (Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 36.). Međutim, istaknuto je (i) da treba voditi računa o riziku postojanja sukoba interesa između djeteta i njegovih najčešćih zastupnika, roditelja, u postupcima (Tempesta, 2022, 199–200). Zastupnici moraju imati i iskustvo u radu s djecom te moraju ispravno prenijeti mišljenje sucu ako će se dijete saslušati preko njih (Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 36.). Pritom

zastupnici trebaju imati na umu da zastupaju interese djeteta, a ne interese drugih osoba (Committee on the Rights of the Child, 2009, t. 37.).

Smjernice VE-a pozornost pridaju odnosu djeteta i njegova zastupnika, podcrtavajući potrebu da pravnici (engl. *lawyers*) koji zastupaju djecu trebaju biti posebno educirani, raspolagati znanjima o pravima djeteta, trajno se osposobljavati te imati vještine komuniciranja s djecom u skladu s njihovom razinom shvaćanja (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 2.). Djecu treba smatrati punopravnim strankama koje imaju svoja prava te u zastupanju djece zastupnici trebaju iznijeti mišljenje djeteta (Kilkelly, 2022, 144). Prethodno, zastupnik treba djetetu dati sve potrebne obavijesti i objašnjenja glede mogućih posljedica djetetovih stavova (Council of Europe, 2011, t. IV. D. 2.). Naglašava se da zastupnik treba utvrditi kakvo je djetetovo mišljenje te ga zastupati, a ne ono što smatra da je u najboljem interesu djeteta (Council of Europe, 2011, t. 104. (drugi dio)).

Poredbena istraživanja pokazuju da su djeca marginalizirana zagovaranjem načela najboljeg interesa djeteta, da se često to načelo upotrebljava kako se dijete uopće ne bi saslušalo te da bi prihvaćanjem načela izravnog zastupanja stavova djeteta (i) sama djeca bila zadovoljna s postupkom u cjelini (iako konačna odluka ne mora odražavati njihove stavove) (usp. Tempesta, 2022, 209; Peleg, 2019, 143; Daly i Rap, 2019, 312). Također, ističe se da bi uz ostvarivanje načela najboljeg interesa djeteta, trebalo uvijek osigurati djetetu jamstvo da će se njegovo mišljenje izravno prezentirati sudu (Bruning i Mol, 2021, 22). Kao primjer, navodi se tzv. *tandem* model u kojem skrbnik djeteta zastupa najbolji interes djeteta, dok posebni zastupnik djeteta zastupa dijete, prenosi njegovo mišljenje sudu (Bruning i Mol, 2021, 22).

U Engleskoj postoji nekoliko mehanizama ostvarivanja participativnih prava djeteta u obiteljskim postupcima koji ga se tiču. Najčešće je riječ o izvješću koje sastavlja stručni tim neovisne sudske službe (engl. *Children and Family Court Advisory and Support*; CAFCASS), vodeći se načelom najboljeg interesa djeteta (Freeman i Lowe, 2021, 175). U složenijim obiteljskim predmetima sud može imenovati skrbnika djetetu (engl. *guardian ad litem*), osim ako je sud ovlastio dijete da samo djeluje u postupku ili odvjetnik djeteta (engl. *solicitor*) smatra da je dijete sposobno, uzimajući u obzir njegovo razumijevanje, davati mu upute vezano za njegovo zastupanje u postupku (Freeman i Lowe, 2021, 179). U slučaju skrbnika kojeg imenuje sud najčešće je riječ o djelatniku CAFCASS-a za kojeg se naglašava da primarno zastupa najbolji interes djeteta, a potom da je njegova uloga u tome da sudu prenese mišljenje i želje djeteta (O'Mahony i O'Driscoll, 2023, 31; Freeman i Lowe, 2021, 179). Međutim, uz posebnog skrbnika u postupku u ime djeteta djeluje odvjetnik (engl. *solicitor*), a što se u doktrini prepoznaje kao tzv. *tandem* model (O'Mahony i O'Driscoll, 2023, 31; Freeman i Lowe, 2021, 179).

Raspravljajući o najboljem interesu djeteta te pravu djeteta na izražavanje mišljenja, Daly i Rap govore o načelu autonomije djeteta, poštovanju volje djeteta u građanskim

postupcima koji ga se tiču, osim ako bi to rezultiralo značajnom štetom (Daly i Rap, 2019, 313). Izneseno shvaćanje podrazumijeva predmnjevu u korist izraženih stavova djeteta, uz prihvaćanje opisanog zaštitnog mehanizma „značajne štete“ (Daly i Rap, 2019, 313–314). U hrvatskom kontekstu, u analizi pitanja procesnog položaja posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta, posebice kad dijete preko njega ostvaruje svoje pravo na izražavanje mišljenja u sporu o roditeljskoj skrbi, treba istaknuti nekoliko okolnosti. Prvo, u sporovima o roditeljskoj skrbi sudjeluje i stručni tim Zavoda kao pomoćno tijelo, koji sudu prema njegovu nalogu dostavlja izvješće, odnosno nalaz i mišljenje te podatke o obiteljskim, imovinskim i socijalnim prilikama stranaka, vodeći se načelom najboljeg interesa djeteta (čl. 356. i čl. 416. st. 1. ObZ-a). Iako je zastupnik djeteta zadržao naziv „posebni skrbnik“, očito zbog tradicijskih razloga, riječ je o kvalificiranom i posebno educiranom zastupniku koji bi trebao u sporu o roditeljskoj skrbi zastupati dijete neovisno o njegovim roditeljima, omogućavajući djetetu ostvarivanje njegovih temeljnih procesnih prava na pristup sudu te na saslušanje u sudskom postupku (*arg. ex* čl. 240. st. 1. t. 2., st. 2. i 3., čl. 414. st. 2. i 3. ObZ-a). Konačno, ako bi i posebni skrbnik, kao i stručni tim Zavoda u svojim izvješćima, u prvom redu, zastupao najbolji interes djeteta, otvara se pitanje čemu imenovanje posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta, uopće osnivanje Centra za posebno skrbništvo.

Posebni skrbnik kao zastupnik djeteta omogućuje djetetu ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja. Međutim, to nije dovoljno. Prema čl. 361. st. 1. ObZ-a odluka suda kojom se odlučuje o pravima i interesima djeteta dostavlja se posebnom skrbniku djeteta. Polazeći od međunarodnih i europskih standarda koji govore o pravu djeteta na povratnu informaciju, posebni skrbnik djeteta upoznat će dijete sa sadržajem odluke i pravom na izjavljivanje žalbe, osobno ili uz pomoć stručne osobe (čl. 361. st. 2. ObZ-a).

4.2. PSIHOLOG

Godine 2022. odgovarajućim izmjenama organizacijskih procesnih propisa u Hrvatskoj osnovani su obiteljski sudski odjeli pri pojedinim općinskim sudovima kao prvostupanjskim sudovima s nadležnošću u postupcima prema ObZ-u. Riječ je o ukupno šesnaest takvih sudskih odjela. Osnivanje obiteljskih sudskih odjela pratila je težnja za specijalizacijom u ovom području građanskog sudovanja (Aras Kramar, 2022b, 190–192). U cilju stručne potpore rada obiteljskih sudaca, u sklopu sudskih odjela zaposleni su stručni suradnici suda, i to psiholozi (Vlada Republike Hrvatske, 2021, 734–735). Međutim, izostalo je kako propisivanje odgovarajućeg normativa edukacije i kontinuiranog stručnog usavršavanja sudaca obiteljskih sudskih odjela,¹³ tako i jasno određivanje zadataka stručnih suradnika (psihologa) u sklopu tog odjela.

¹³ Vidi odredbu čl. 37. st. 11. Zakona o sudovima, Narodne novine, broj 28/13, 33/15, 82/15, 82/16, 67/18, 126/19, 130/20, 21/22, 60/22, 16/23, 155/23, 36/24, prema kojoj bi ministar nadležan za poslove pravosuđa pravilnikom trebao propisati program i način održavanja stručnog usavršavanja obiteljskih sudaca.

Otvora se pitanje odnosa suca i njegova stručnog suradnika, s jedne strane te odnosa posebnog skrbnika iz Centra kao zastupnika djeteta i stručnog suradnika suda, s druge strane. To posebice uzimajući u obzir praksu koja se razvila u primjeni ObZ-a, prema kojoj (u načelu) dijete ostvaruje svoje pravo na izražavanje mišljenja preko posebnog skrbnika koji ga i inače zastupa u sporu o roditeljskoj skrbi (*arg. ex* čl. 240. st. 1. t. 2., st. 2. i 3., čl. 414. st. 2. i 3. ObZ-a). Naposljetku, aktualiziralo se (i) pitanje odnosa stručnog suradnika suda te Zavoda, uzimajući u obzir da je ObZ-om Zavod postavljen kao pomoćno stručno tijelo suda, među ostalim, u sporovima u roditeljskoj skrbi (čl. 356. ObZ-a). Stručni tim Zavoda u tim sporovima prema nalogu suda izrađuje nalaz i mišljenje, odnosno dostavlja sudu podatke o obiteljskim, imovinskim i socijalnim prilikama stranaka, vodeći se načelom zaštite najboljeg interesa djeteta (čl. 356. i čl. 416. st. 1. ObZ-a).

Praksa angažiranja psihologa kao stručnog suradnika suda u predmetima prema ObZ-u raznolika je. Suci pojedinih obiteljskih sudskih odjela nisu razvili suradnju sa stručnim suradnicima (psiholozima) zbog izostanka jasnog normativnog okvira njihove uloge u obiteljskim sudskim postupcima. Neki suci pozivaju psihologa da dođe na raspravu koju sudac smatra bitnom, posebice ako je sudac u stadiju određivanja treće osobe kao vještaka, kako bi mu psiholog pomogao da uvede vještaka u predmet. Pojedini suci koriste se stručnim znanjima psihologa kada dobiju izvješće odnosno nalaz i mišljenje iz Zavoda kako bi im psiholog protumačio pojedine dionice tog izvješća. U praksi obiteljskog sudskog odjela najvećeg suda u Hrvatskoj (Općinskog građanskog suda u Zagrebu) psiholog kao stručni suradnik izrađuje (i) cjelokupnu psihologijsku obradu djeteta, koristeći se za tu svrhu odgovarajućim testovima. U procesnom smislu psihologijska obrada djeteta ima značenje nalaza i mišljenja vještaka (*arg. ex* čl. 250. i čl. 260. Zakona o parničnom postupku, Službeni list SFRJ, broj 4/77 – 35/91; Narodne novine, broj 26/91, 53/91, 91/92, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 2/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, 70/19, 80/22, 114/22, 155/23). Ona se sastoji od obuhvatnog nalaza i stručnog mišljenja psihologa kao stručnog suradnika suda. U nekim nalazima u sklopu psihologijske obrade djeteta navode se i nalazi i mišljenja o djetetu koje je prethodno izrađivao stručni tim Zavoda, pa i u određenim slučajevima stalni sudski vještak kojeg je sud (već) u predmetu imenovao.

Nedvojbeno bi psiholog kao stručni suradnik suda mogao imati bitnu ulogu u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja i to pružajući stručnu potporu obiteljskom sucu pri neposrednom razgovoru s djetetom. Time bi svoju praktičnu primjenu našla odredba čl. 360. ObZ-a koja (i) govori o neposrednom ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, kao i preporuka Odbora UN-a za prava djeteta o tome da bi samo dijete trebalo izabrati način na koji želi izraziti svoje mišljenje, među ostalim, i neposredno u komunikaciji sa sucem. Inače, u sklopu kaznenog sudovanja za mladež suci imaju stručnu potporu svojih suradnika te je donesen odgovarajući pravilnik kojim

je određena procesna pozicija stručnih suradnika u kaznenom postupku.¹⁴ U kaznenom postupku stručni suradnici suda pružaju potporu sucu tijekom neposrednog saslušanja djeteta na način da pripremaju dijete za saslušanje te prilagođavaju pitanja koja postavlja sudac upotrebom audio-video uređaja (čl. 11. Pravilnika o radu stručnih suradnika).

Izrada cjelokupne psihologijske obrade djeteta od strane psihologa kao stručnog suradnika suda mogla bi biti svrhovita, imati razumno opravdanje u onim predmetima o roditeljskoj skrbi u kojima stručni tim Zavoda kao pomoćno tijelo suda ne može u roku izraditi svoj nalaz i mišljenje. To posebice što se u praksi bilježi velika fluktuacija i manjak stručnih radnika Zavoda. Uloga psihologa kao stručnog suradnika obiteljskog sudskog odjela mogla bi biti aktualna i u sklopu odredaba ObZ-a o stručnom razgovoru i pripremi djeteta u ovršnom postupku radi predaje djeteta te radi ostvarivanja osobnih odnosa s djetetom, posebice kod protivljenja djeteta ovrši (*arg. ex* čl. 517. i čl. 525. ObZ-a).

5. ZAKLJUČAK

Participativna prava djeteta u građanskom pravosuđu bitno su osnažena u međunarodnom i europskom kontekstu. U hrvatskom pravu i praksi učinjeni su bitni koraci kako u institucionalnom tako i u funkcionalnom smislu. Osnivanjem Centra za posebno skrbništvo čiji djelatnici, posebni skrbnici, zastupaju djecu u sporovima o roditeljskoj skrbi, dijete je postalo u procesnopravnom smislu stranka u tim sporovima, zastupana neovisno o njegovim roditeljima. Od posebnih skrbnika kao pravnika s položenim pravosudnim ispitom zahtijeva se razvijanje stručnih kompetencija i vještina potrebnih za komunikaciju s djecom u sklopu pravosuđa. Posljedično, u praksi razvijanoj od stupanja na snagu i primjene (novog) ObZ-a 2015. godine, dijete (i) ostvaruje svoje pravo na izražavanje mišljenja posredno, preko posebnog skrbnika koji bi mišljenje djeteta trebao prenijeti obiteljskom sucu.

Raspravljajući o pitanju što zastupaju posebni skrbnici, najbolji interes djeteta ili mišljenje djeteta, u poredbenopravnim istraživanjima zagovara se ideja o načelu autonomije djeteta, poštovanju volje djeteta u građanskim postupcima koji ga se tiču, osim ako bi to rezultiralo značajnom štetom. U hrvatskom kontekstu, u analizi pitanja procesnog položaja posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta, posebice kad dijete preko njega ostvaruje svoje pravo na izražavanje mišljenja u sporu o roditeljskoj skrbi, kao što je u radu istaknuto, treba uzeti u obzir sljedeće okolnosti. Prvo, u sporovima o roditeljskoj skrbi sudjeluje i stručni tim Zavoda kao pomoćno tijelo, koji sudu prema njegovu nalogu dostavlja izvješće, odnosno nalaz i mišljenje te podatke o obiteljskim, imovinskim i socijalnim

¹⁴ Pravilnik o radu stručnih suradnika izvanpravne struke na poslovima delinkvencije mladih i kaznenopravne zaštite djece u državnim odvjetništvima i na sudovima Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 22/13 (u nastavku: Pravilnik o radu stručnih suradnika).

prilikama stranaka, vodeći se načelom najboljeg interesa djeteta (čl. 356. i čl. 416. st. 1. ObZ-a). Iako je zastupnik djeteta zadržao naziv „posebni skrbnik“ 2015. godine, očito zbog tradicijskih razloga, riječ je o kvalificiranom i posebno educiranom zastupniku koji bi trebao u sporu o roditeljskoj skrbi zastupati dijete neovisno o njegovim roditeljima, omogućavajući djetetu ostvarivanje njegovih temeljnih procesnih prava na pristup sudu te na saslušanje u sudskom postupku (*arg. ex* čl. 240. st. 1. t. 2., st. 2. i 3., čl. 414. st. 2. i 3. ObZ-a). Konačno, ako bi i posebni skrbnik, kao i stručni tim Zavoda, prije svega, zastupao najbolji interes djeteta, otvara se pitanje čemu imenovanje posebnog skrbnika kao zastupnika djeteta, uopće svrhovitost osnivanja Centra za posebno skrbništvo.

Jesu li participativna prava djeteta u pravosuđu shvaćena ozbiljno? Istraživanje pokazuje da su djeca marginalizirana zagovaranjem načela najboljeg interesa djeteta te da se često to načelo upotrebljava kako se dijete uopće ne bi saslušalo. Također, naglašava se da bi uz ostvarivanje načela najboljeg interesa djeteta, trebalo uvijek osigurati djetetu jamstvo da će se njegovo mišljenje izravno prezentirati sudu. U hrvatskim okvirima, ako bi se stručni tim Zavoda trebao voditi najboljim interesima djeteta, trebalo bi tim više, sljedeći međunarodne i europske standarde participativnih prava djeteta, prihvatiti shvaćanje da posebni skrbnik kao zastupnik djeteta zastupa mišljenje djeteta, prenoseći njegove stavove sudu.

Drugi bitan korak u sklopu prava djeteta da sudjeluje u hrvatskom pravosuđu učinjen je osnivanjem obiteljskih sudskih odjela pri određenim općinskim sudovima, nakon čijeg je osnivanja uslijedilo zapošljavanje psihologa kao stručnog suradnika suda. Međutim, izostalo je propisivanje odgovarajućeg normativa edukacije i kontinuiranog stručnog usavršavanja sudaca obiteljskih sudskih odjela te jasno određivanje zadataka stručnih suradnika (psihologa) u sklopu tog odjela.

U analizi pitanja odnosa suca i njegova stručnog suradnika, psiholog kao stručni suradnik mogao bi imati bitnu ulogu u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, i to pružajući stručnu potporu obiteljskom sucu pri neposrednom razgovoru s djetetom. Time bi praktičnu primjenu našla odredba čl. 360. ObZ-a koja (i) govori o neposrednom ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, kao i preporuka Odbora UN-a za prava djeteta o tome da bi samo dijete trebalo izabrati način na koji želi izraziti svoje mišljenje, među ostalim, i neposredno u komunikaciji sa sucem. Stoga bi o tim okolnostima trebalo voditi računa pri izradi odgovarajućeg normativnog okvira edukacije i kontinuiranog stručnog usavršavanja obiteljskih sudaca, ali i jasno propisati zadatke stručnih suradnika u sklopu obiteljskog sudskog odjela.

Izrada cjelokupne psihologijske obrade djeteta od strane psihologa kao stručnog suradnika suda koja se javila u praksi, mogla bi biti svrhovita, imati razumno opravdanje u onim predmetima o roditeljskoj skrbi u kojima stručni tim Zavoda kao pomoćno tijelo suda ne može u roku izraditi svoj nalaz i mišljenje, uzimajući u obzir i temeljno načelo

žurnosti tih postupaka. Uloga psihologa kao stručnog suradnika obiteljskog sudskog odjela mogla bi biti aktualna i u sklopu odredaba ObZ-a o stručnom razgovoru i pripremi djeteta u ovršnom postupku radi predaje djeteta te radi ostvarivanja osobnih odnosa s djetetom, posebice kod protivljenja djeteta ovrši (*arg. ex* čl. 517. i čl. 525. ObZ-a).

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Aras Kramar, S. (2022a). *Komentar Obiteljskog zakona (Knjiga II)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
2. Aras Kramar, S. (2022b). Obiteljsko sudovanje: o specijalizaciji i nadležnosti. U: D. Šago; J. Čizmić; M. Dika; A. Uzelac; E. Kunštek; D. Bodul; V. Rijavec; A. Galić; T. Zoroska – Kamilovska; A. Janevski; V. Lazić Smoljanić; R. Garcimartin Montero; A. Huseinbegović; V. Haubrich; S. Čović – Jurčević (ur.). *Zbornik radova VIII. međunarodnog savjetovanja Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća* (str. 183.–209.). Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
3. Aras Kramar, S.; Ljubić, B. (2017). O djelovanju Centra za posebno skrbnništvo: rezultati, dvojbe i perspektiva – I. dio. *Hrvatska pravna revija*, 17(6), 22.–33.
4. Bruning, M.; Mol, C. (2021). Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 13.–40.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
5. Bruning, M.; Schrama, W. (2021). The Netherlands. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 231–244). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
6. Bruning, M.; Smeets, D.; Bolscher, A. (2022). Child Protection Proceedings in the Netherlands. U: M. Paré; M. Bruning; T. Moreau; C. Siffrein-Blanc (ur.). *Children's Access to Justice. A Critical Assessment* (str. 25.–37.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
7. Committee on the Rights of the Child (2009). *General comment No. 12 (2009). The right of the child to be heard*. Geneva: Committee on the Rights of the Child.
8. Council of Europe (2011). *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-friendly Justice*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
9. Council of Europe/European Court of Human Rights (2024). *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Right to respect for private and family life, home and correspondence*. Council of Europe/European Court of Human Rights.
10. Daly, A.; Rap, S. (2019). Children's Participation in the Justice System. U: U. Kilkelly; T. Liefwaard (ur.). *International Human Rights of Children* (str. 299.–319.). Singapore: Springer.
11. Dethloff, N.; Schröder, D. (2021). Germany. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 185–204). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
12. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2017). *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
13. Freeman, M. (2000). The End of The Century of The Child? *Current Legal Problems*, 53(1), 505–508.
14. Freeman, M.; Lowe, N. (2021). England and Wales. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 171.–184.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.

15. Keidel, T. (2009). *FamFG: Kommentar zum Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (16. izd.)*. München: C. H. Beck.
16. Kilkelly, U. (2022). Children's Rights to Access Justice at the International Level: Challenge and Opportunity. U: M. Paré; M. Bruning; T. Moreau; C. Siffrein-Blanc (ur.). *Children's Access to Justice. A Critical Assessment* (str. 139.–152.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
17. Knol Radoja, K.; Šago, D. (2024). The right of children to be heard in Croatian civil law. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, 8, 491–514. DOI: <https://doi.org/10.25234/eclic/32289>.
18. Mol, C. (2021). Child Participation in Family Law Proceedings Compared. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 335.–358.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.
19. O'Mahony, C.; O'Driscoll, L. (2023). *The Voice of the Child in Private Family Law Proceedings: A Comparative Review*. Cork: University College Cork, School of Law, The Child Law Clinic.
20. Peleg, N. (2019). International Children's Rights Law: General Principles. U: U. Kilkelly; T. Liefgaard (ur.). *International Human Rights of Children* (str. 135.–157.). Singapore: Springer.
21. Radina, A. (2024). Zastupanje djeteta pred Europskim sudom za ljudska prava od strane osoba koje nisu njegovi roditelji. U: D. Šago (ur.). *Zbornik radova X. međunarodnog savjetovanja Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća* (str. 351.–375.). Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
22. Rešetar, B. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (Knjiga I)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
23. Rešetar, B.; Lucić, N. (2024). Pravo djeteta na izražavanje mišljenja u pravu i socijalnom radu. *Dijete i obitelj u suvremenom društvu*, 1(1), 63.–92. DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/30470>.
24. Spencer, J. R. (2012). Introduction. U: J. R. Spencer; M. E. Lamb (ur.). *Children and Cross-Examination. Time to Change the Rules?* (str. 1.–20.). Oxford/Portland, Oregon: Hart Publishing.
25. Šago, D. (2017). Procesna prava djeteta. U: B. Rešetar; S. Aras Kramar; N. Lucić; I. Medić; D. Šago; I. Tucak; P. Mioč. *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (str. 259.–290.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
26. Tempesta, C. (2022). Legal Representation as a Necessary Element of Children's Access to and Participation in Family Justice. U: M. Paré; M. Bruning; T. Moreau; C. Siffrein-Blanc (ur.). *Children's Access to Justice. A Critical Assessment* (str. 197.–210.). Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia.

IZVORI PRAVA:

1. Konvencija UN-a o pravima djeteta, Službeni list SFRJ, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98, 5/02, 7/02, 2/03, 2/17, 4/17.
2. Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o ostvarivanju dječjih prava, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10.
3. Zakon o potvrđivanju Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Protokola br. 1., 4., 6., 7. i 11. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 8/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
4. Obiteljski zakon Republike Hrvatske iz 2015. godine, Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
5. Zakon o Centru za posebno skrbiništvo Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 47/20.
6. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima i sjedištima sudova Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 21/22.

7. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 21/22.
8. Zakon o parničnom postupku, Službeni list SFRJ, broj 4/77 – 35/91; Narodne novine, broj 26/91, 53/91, 91/92, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 2/07, 84/08, 96/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, 70/19, 80/22, 114/22, 155/23.
9. Zakon o sudovima, Narodne novine, broj 28/13, 33/15, 82/15, 82/16, 67/18, 126/19, 130/20, 21/22, 60/22, 16/23, 155/23, 36/24.
10. Zakon o postupku u obiteljskim stvarima i stvarima dobrovoljne suradnje iz 2008. godine (Njemačka) (njem. *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit*), BGBl I S, broj 2587.
11. Zakon o parničnom postupku (Nizozemska) (niz. *Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*), Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, broj 1837, 35.
12. Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnika s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u Centru za posebno skrbništvo Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 2/21, 131/21.
13. Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
14. Pravilnik o radu stručnih suradnika izvanpravne struke na poslovima delinkvencije mladih i kaznenopravne zaštite djece u državnim odvjetništvima i na sudovima Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 22/13.

SUDSKA PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

1. Q i R protiv Slovenije, ESLJP, zahtjev br. 19938/20, presuda od 8. veljače 2022.
2. C. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 80117/17, presuda od 8. listopada 2020.
3. Strand Lobben i drugi protiv Norveške [GC], ESLJP, zahtjev br. 37283/13, presuda od 10. rujna 2019.
4. Petrov i X protiv Rusije, ESLJP, zahtjev br. 23608/16, presuda od 23. listopada 2018.
5. M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 10161/13, presuda od 3. rujna 2015.
6. T. P. i K. M. protiv Ujedinjene Kraljevine [GC], ESLJP, zahtjev br. 28945/95, presuda od 10. svibnja 2001.
7. McMichael protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 16424/90, presuda od 24. veljače 1995.
8. W. protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 9749/82, presuda od 8. srpnja 1987.

SUDSKA PRAKSA SUDA EUROPSKE UNIJE:

1. Joseba Andoni Aguirre Zarraga protiv Siome Pelz, Sud Europske unije, C-491/10 PPU, presuda od 22. prosinca 2010.

IZVJEŠĆA I DOKUMENTI:

1. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2024). *Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj u 2023. godini*. Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike.
2. Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.

Sladana Aras Kramar, Ph.D., Full Professor

Faculty of Law, University of Zagreb

E-mail: saras@pravo.unizg.hr

CHILD AND FAMILY DISPUTE: ON THE METHOD OF EXERCISE OF FUNDAMENTAL PROCEDURAL RIGHTS

Abstract

The aim of the paper is to analyse the methods of exercising a child's right to express his or her views in Croatian law, taking into account the recommendations of the United Nations Committee on the Rights of the Child and the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, as well as the normative frameworks and practices of selected European countries (Germany, the Netherlands, and England). The paper also discusses the child's right to a special representative in procedural legal situations involving disputes between parents on matters of parental care. The focus of the analysis is on theoretical issues and on practical aspects of implementation, particularly with regard to the scope and content of the actions undertaken by the special guardian as the child's representative. A central question addressed is whether the special guardian represents the child's best interests or the child's expressed views. Research shows that children are marginalised by advocating the principle of the best interests of the child, which is often invoked to prevent the child from being heard altogether. The final part of the paper presents a summary synthesis of the main research results and certain projections for the future aimed at approaching a justice system that is genuinely child-friendly. In the Croatian context, if the expert teams of the Croatian Institute for Social Work are to be guided by the best interests of the child, they should adopt an interpretation consistent with international and European standards on participatory rights of the child, that the special guardian, acting as the child's representative, represents the child's views and conveys them to the court.

Keywords: *right to express an opinion, right to a representative, principle of the best interest of the child, family dispute, court proceedings*